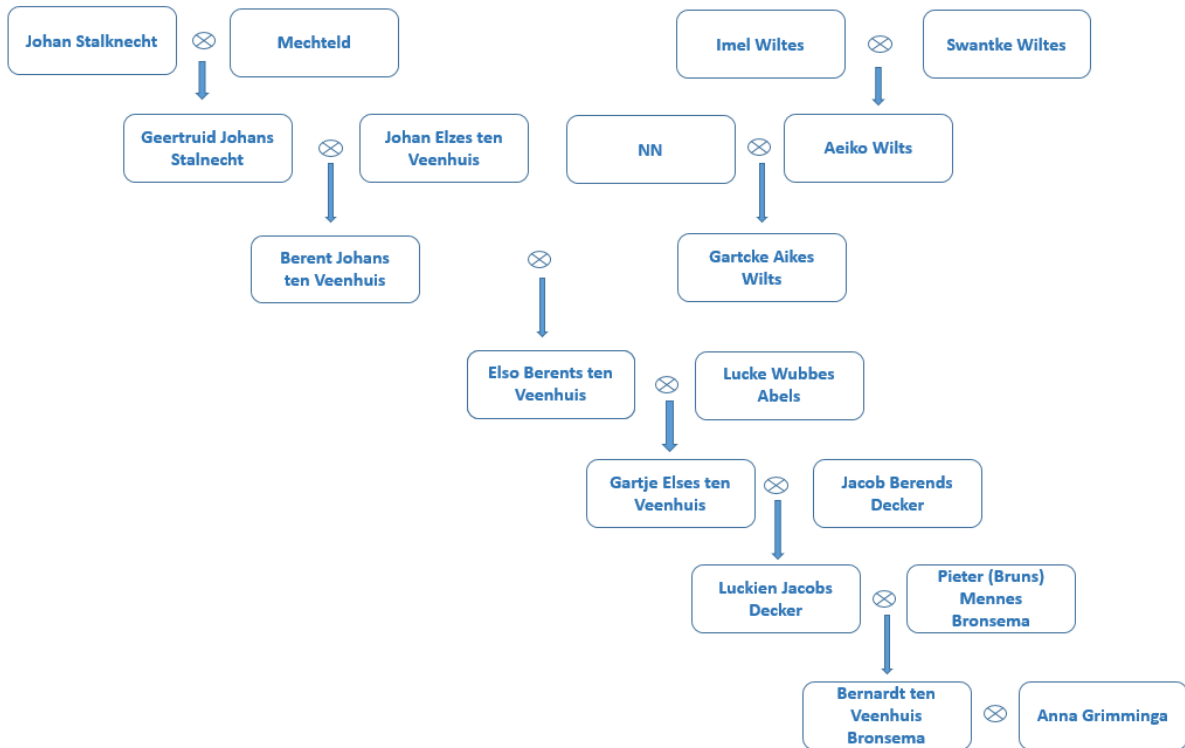

Johan Stalknecht en het huis te Wedde

Albert van der Kaap

Een verre voorouder van Bernardt ten Veenhuis Bronsema¹, de man van Anna Grimminga² was Johan Stalknecht, wiens geschiedenis is verbonden met het huis te Wedde. Johan werd geboren in het begin van de zestiende eeuw en was getrouwd met ene Mechteld.

¹ Zie het hoofdstuk 'Langzame achteruitgang in status en bezit'.

² Zie het hoofdstuk over de Grimminga's.

Korte geschiedenis van het Huis te Wedde

Huis te Wedde.

Als het Reiderland in de nacht van 15 op 16 januari 1362 door de (tweede) Marcellusvloed deels door het water wordt verzwoegen en Westerwolde nagenoeg aan zee komt te liggen vraagt de in het Reiderland woonachtige familie van hoofdelingen (of jonkers) Addinga aan de abt van het klooster Corvey (aan de Weser) of ze land 'in leen' kan krijgen. Egge Addinga krijgt toestemming om op een van de landen in het stroomdalgebied van de Westerwoldse Aa een steenhuis te bouwen.

Het Huis te Wedde met de door Berend van Hackfort aangelegde vierkante ringmuur met vier diagonaal uitspringende hoektorens, in kleur getekend door Francesco de Marchi (1504-1577)

Dit 'Huis te Wedde' (ook Wedderborg, Wedderburcht of Addingaborg genoemd) werd gebouwd op een perceel grond tussen de Westerwoldse Aa en een kleinere zijtak hiervan. Het werd opgetrokken

op een kasteleiland met een binnengracht en vanaf de zijtak van de Westerwoldse Aa werd een (zuidelijke) buitengracht gegraven. Ook kwam er een voorburch met schuren, een schathuis, een watermolen (niet erg lang) en een korenmolen.

De Addinga's

Hoofdelingen waren veelal grootgrondbezitters die, in de loop van de 13^e en 14^e eeuw, in de Friese landen een aanzienlijke bestuurlijke macht wisten te verwerven door het ontbreken van een sterk overheidsgezag op lokaal of regionaal niveau. Ook Westerwolde kreeg met een dergelijk hoofdelingengeslacht te maken. Deze familie kwam overigens niet uit Westerwolde zelf, maar uit het ten noorden van Westerwolde gelegen Reiderland. Egge Addinga, de eerste Addinga in Westerwolde, had het Reiderlandse familiebezit verloren zien gaan ten gevolge van de Marcellusvloed (1316). Dit verlies werd echter goed gemaakt doordat hij de uitgestrekte Westerwoldse bezittingen van het klooster Corvey in leen kreeg. Dit bezorgde hem een machtspositie in Westerwolde. (...) aan deze kloostergoederen was geen overheidsgezag verbonden. Zo er al sprake was van heerlijk gezag in Westerwolde dan was dit sinds 1316 in handen van de Münsterse bisschop. De Addinga's probeerden echter vanaf het eerste moment dat zij in Westerwolde arriveerden de heerschappij over de streek naar zich toe te trekken.' Dit betekende strijd tussen hen en de eigenerfden. Egge Addinga I, de stamvader van het Westerwoldse hoofdelingengeslacht werd in 1391 door Westerwolders vermoord. Ook een latere Addinga, Egge II, werd door woedende boeren doodgeslagen (1475).³

De Addinga's hadden moeite om hun gezag te vestigen in Westerwolde en er ontstond onenigheid met de bevolking toen Addinga, in strijd met het landrecht, de rechtspraak wilde verplaatsen naar de Wedderborg. De Addinga's lieten daarop rond 1460 een muur bouwen rond de borg. De bevolking bleef ontevreden en riep uiteindelijk de hulp in van de stad Groningen. In 1478 werd het kasteel, met hulp van de stad Groningen en de Ommelanden, verwoest. Haye Addinga krijgt pas acht jaar later toestemming van de bisschop van Munster (Westerwolde was een heerlijkheid van Münster en de Abdij van Corvey) om het kasteel te herbouwen.

In 1530 werd het kasteel, in opdracht van Karel, hertog van Gelre, veroverd door Berend van Hackfort. Uit dank daarvoor werd Hackfort benoemd tot Drost. Naast het beheer over Westerwolde werd hij ook belast met de rechtspraak in dat gebied. Enkele jaren later (1536) moet Karel van Gelre op zijn beurt het veld ruimen voor zijn machtige rivaal en naamgenoot Karel V uit het Bourgondisch-Habsburgse huis. Westerwolde gaat daarna deel uitmaken van het Spaans-Habsburgse rijk. Het gebied wordt een leenheerlijkheid, geschonken aan Georg Schenck van Toutenburg, als beloning voor zijn diensten bewezen aan de keizer bij de verovering van deze streken. Westerwolde behield wel zijn eigen landrecht en rechters.

³ Zie ook:

https://onstwedde.info/fileadmin/user_upload/Sprekend_Verleden/unes_wideo_westerwolde/no_27.pdf

Rond 1536 wordt het huis ingenomen door George Schenck van Toutenburg, waarmee ook Westerwolde in handen komt van Karel V. Schenck wordt drost en twee jaar later krijgt hij Wedde, Westerwolde, Blijham en Bellingwolde in leen. Omstreeks 1540 volgde Karel zijn vader op, maar anders dan zijn vader, stond Karel niet in hoog aanzien.

In 1561 ging het huis over in handen van Johan de Ligne, graaf van Aremborg (1525-1568), en Margareta van der Marck, met wie hij in 1547, door toedoen van keizer Karel V, was getrouwd. In het huwelijkscontract was geregeld dat Jan de naam en het wapen van Aremborg zou overnemen. Dit alles inclusief de jaartaks, drie vaten boter, hoenderpacht, het Weertshuis, de windmolen, in het huis aanwezige geschut en munitie en drie stukken grof geschut in Groningen. Philips II gaf hier toestemming voor en dus kreeg Westerwolde een Spaansgezinde leenheer. Schenck zou gedurende zijn leven een lijfrente van 1400 gulden per jaar ontvangen. Karel Schenck overleed echter voor de eerste vervaldag van de overeenkomst. Stadhouders Jan de Ligne kreeg het leen dus min of meer als 'geschenk'.

Jean de Ligne, graaf van Aremborg.

In 1568, bij het begin van de Opstand, wordt het huis ingenomen door de graven van Nassau. Bij de slag bij Heiligerlee in dat jaar sneuvelen zowel Adolf van Nassau als Jan de Ligne.

Nieuwe bewoner van het huis werd Matthias Ort, die door de erfgenamen van Jan de Ligne tot drost werd benoemd.⁴

De jaren daarna werd de borg meerder malen geplunderd door zowel Spaans als Staatse legers. Op 30 augustus werd de borg definitief ingenomen door Willem Lodewijk.

De inname van de borg te Wedde, 30 augustus 1593.

Westerwolde wordt een Generaliteitsland, d.w.z. het landsheerlijk gezag komt in handen van de Staten-Generaal die zichzelf beschouwen als de wettige opvolgers van Filips II, die in 1581 was afgezworen als landsheer.

Met de verovering van Westerwolde door de opstandelingen werd ook de 'Gereformeerde Kerk' als enige toelaatbare kerk geïnstalleerd (Reductie in 1594). De overgang van katholiek naar protestant betekent de verwijdering van alle *'afgodesche beelden en schriften'* uit de kerken, al gebeurt dat lang niet overal even radicaal, getuige de vele klachten in de zeventiende eeuw over nog aanwezige *'paapse reliquen'* in de kerken. Katholieke priesters mogen hun ambt niet meer uitoefenen of gaan over naar de protestantse religie. In Westerwolde zijn er veel pastoors die als hervormde predikanten hun ambt voortzetten. De overgang naar het nieuwe geloof verloopt hier dan ook als een geleidelijk proces.

In 1619 weet de Stad Groningen het leen in eigendom te krijgen. De Stad benoemt van dan af aan de ambtenaren aan wie het bestuur en rechtspraak over de heerlijkheid was opgedragen met aan de top de drost die zetelde in de borg te Wedde.

⁴ <https://bit.ly/3ilr9JX>.

De Wedderborg rond 1700.

Het Weertshuis

Op de plaats van het vroegere voorhof van het Huis te Wedde stond het Weertshuis, een oude naam voor herberg. Dit Weertshuis wordt voor het eerst genoemd in een brief van 1548 van Karel, zoon van George Schenck van Toutenburg, aan Karel V. In deze brief staat dat het Weertshuis was gebouwd door Reynolt van Burmania, van 1536-1539 drost van Wedde. Hij bouwde de herberg op grond van en met toestemming van Hayo Addinga tegen betaling van een jaarlijkse pacht. Later heeft hij het verkocht aan George Schenck van Toutenburg. In 1545 meldt Reynolt van Burmania, die dan drost is van Coevorden, dat in het huis Stall Johan woont, beter bekend als Johan Stalknecht.⁵ Deze Johan was mijn stamoudgrootvader.

Hier beghinnen wi nu an

Uit 1544 dateert het lied *Hier beghinnen wi nu an* (Vandenregulieren monninck), waarin een monnik de nacht doorbrengt bij zijn geliefde, een naaister. De andere monniken denken erover hem te verbannen. Hij neemt echter zelf al het besluit zijn kap te laten vallen en voor zijn geliefde te kiezen.

In het tweede couplet brengt de monnik een bezoek aan een weertshuis.

⁵ <https://bit.ly/3jeDhxD>.

Hier beghinnen wi nu an

(Vanden regulier moninck)

Hier beghinnen wi nu an
een nyeuwe liet te singhen,
ende singhen van eenen regulier moninck
ende van eender nayerinne.

Die regulier in een waerts huys quam,
hi vraechde: 'wat hebby te eten?
ick soude tot eender naeyerssen gaen,
het was mi bi na vergheten'.

In 1538 benoemde Keizer Karel V Georg Schenck van Toutenburg wegens trouwe dienst tot leenheer van de Heerlijkheid Wedde, Westerwolde, Blijham en Bellingwolde. Omstreeks 1540 werd hij opgevolgd door zijn zoon Karel, die in vergelijking met zijn vader niet in hoog aanzien stond.

Kort na het begin van de opstand tegen Spanje in 1568 wordt zowel de burcht als het Weertshuis zwaar beschadigd. Mechtelt heeft het in dezelfde periode moeilijk met het innen van de accijns voor de drost. Dit blijkt uit een verzoek van haar schoonzoon, richter Johan Elses ten Veenhuis (in 1566 getrouwd met Geertruidt Stalknecht), aan de gravin van Arenberg, Margaretha van der Mark. Zij was van 1541-1547 regerend gravin van Arenberg.

Margaretha was in 1547, door toedoen van keizer Karel V, getrouwd met Jan van Ligne, baron van Barbancon. In het huwelijkscontract was geregeld dat Jan de naam en het wapen van Arenberg zou overnemen. Jan was leenman van Westerwolde en in 1568 bij Heiligerlee was gesneuveld.

Margaretha van der Mark

Mechtelt was bang dat inwoners van Westerwolde haar herberg zouden vernielen, misschien omdat een deel van de ingezetenen Nassau steunden. Ook had zij moeite met het innen van de tol- en waaggelden. In de jaren 1569 en 1570 wordt het Weertshuis hersteld. Mechtelt bleef waarschijnlijk tot haar dood rond 1585 'weerdinne' en pachter van de tolbrug. Zij kreeg soms bekende gasten op bezoek, zoals in 1571 de rechtsgeleerde en historicus Cornelius Kempius. Ook de scherprichter (1555-1581) uit Groningen, Meester Christopher kwam bij haar dineren toen hij in 1575 een dief met het zwaard moest onthoofden.

In 1589 nam Gerhardus van Langen, de scriba van de drost, na de dood van Mechtelt, het Weertshuis over in pacht. Als schrijver werd Van Langen opgevolgd door Elso ten Veenhuis, zoon van

Johan ten Veenhuis en Geertruidt Stalknecht en broer van Berent ten Veenhuis. Elso werd op 11 oktober 1595 benoemd tot rechter in Vlagtwedde door Margaretha van der Marck.⁶

Nazaten van Jacob ten Veenhusen

Onder de klokslag van Onstwedde ligt Veenhuis, ook Veenhuizen genoemd. Daaraan ontleende een geslacht zijn naam, dat in de 16e en in het begin van de 17e eeuw een aantal richters van Westerwolde kende.

Jacob ten Veenhuisen

Jacob ten Veenhusen leefde in de vijftiende eeuw. Op 24 oktober 1477 wordt hij genoemd als kerkvoogd in Onstwedde.

Johannes Jacobi de Venhusen

Johannes Jacobi de Venhusen, zoon van Jacob, wordt op 4 november 1510 en op 7 november 1515 richter van Westerwolde genoemd.

Elso ten Veenhusen

Elso Jacobs te Veenhuis, zoon van Johannes, leefde van ca 1500-1550. Hij was van 1531 tot 1550 richter van Westerwolde. Hij was op 27 juli 1531 als zodanig aangesteld door hertog Karel van Gelder en op 14 juni 1538 door de toenmalige landsheer Karel V.

Johan Elses ten Veenhuis

Diens zoon Johan Elses ten Veenhuis werd geboren rond 1525. Hij stierf op 14 september 1595 in Vlagtwedde. Johan trouwde met Geertruid Johans Stalknecht, geboren rond 1535 in Wedde, dochter van Johan Stalknecht, geboren rond 1510 in Wedde en ene Mechteld. Op 15 mei 1562 benoemde Jean de Ligne, graaf van Aremberg (die beleend was met Westerwolde) hem tot richter van Westerwolde, wat hij bleef tot 1595.

Begin 1568 wendt hij zich namens zijn schoonmoeder Mechtelt, weduwe van Johan Stalknecht, tot de graaf van Aremberg met het verzoek om tegemoetkoming in de "accissen" ten behoeve van zijn schoonmoeder, die een "kroech" heeft; de drost Ort geeft 14 januari 1568 zijn advies.

Op 13 september 1595 stelt hij Charles, graaf van Aremberg, ervan in kennis wegens lichaamszwakheid zijn oudste zoon Elso, ca. 35 jaren oud, die gestudeerd heeft, in het richteramtbet hebben gesubstitueerd. Elso bericht op 7 oktober 1595 de graaf dat zijn vader 14 september (dus een dag na diens mededeling) is gestorven; hij verzoekt de graaf Johans weduwe te gedenken en zelf als richter benoemd te worden.

Op 14 juni 1620 procedeert Wessel Dijckhuis namens de erven van Jan ten Veenhuis tegen Jan Jansen namens diens vrouw Wendele optredende over de erfenis van de onlangs te Groningen overleden Wolteke Eggens. De eisende partij, in de vijfde graad "vulbesibbet", appeleert tegen een vonnis van 5 april 1620, waarbij gedaagde, volgens eisers, ten onrechte, pretenderende een halfzusterkind van Wendele te zijn, in het gelijk werd gesteld; het appèl wordt afgewezen.

⁶ <https://bit.ly/3n1iz6N>.

Berent Johans ten Veenhuis

Berent Johans ten Veenhuis (landbouwer en kastelein), vierde zoon van Johan en Geertruid, werd rond 1580 geboren in Vlagtwedde. Hij stierf na 11 januari 1628. Hij trouwde met Gartien Aikes Wilts, geboren rond 1585 in Vlagtwedde, dochter van Aeiko Imels Wilts en NN. *'Berent ten Veenhuis, impt, tegens Wilteke Geerts van Essen, als possessseur van sijner huisvrouwen moeder Hermeken Imels, goederen, gedagede.*

Aeiko Imels Wilts werd geboren rond 1550 in Vlagtwedde en stierf in 1631/32 in Vlagtwedde. Hij trouwde met een vooralsnog onbekende vrouw en met Eva Wiltes. *'Berent Veenhues ende sine vroue Garteke hebben die steefmoder Eva Wiltes int hoes gevallen, dieselve geslagen en enich linnen egenherich uith het hoes entnomen...'* (16mei 1633)

'In sake Berent ten Veenhuis, wegen sijn huisvrouwe Gartke impt. (impetrant = eiser) Versoeckene dat Eva, weduwe van zal. Aike Wiltes ...' (7 juni 1632).

In 1596 vergezelde Berent, hij was toen zestien jaar, de vrouw van zijn broer, richter Elso Ernst van Veenhuys, naar Brussel.

Op 29 mei 1619 en 17 juni 1620 procedeerde Aeiko Wilts te Vlagtwedde tegen zijn schoonzoon Berent ten Veenhuis.

Op 29 oktober 1624 krijgt Berent een boete van een rijksdaalder omdat hij in februari 1624 tijdens een kerkdienst ('under predicatie') getapt heeft. In het begin van de zeventiende eeuw wordt er in de acta van de synodes in de protestantse kerk in Groningen en Drenthe geregeld geklaagd dat er getapt wordt tijdens kerkdiensten. Berent had een dienstmaagd genaamd Wubbeke Wijrdinck, met wie zijn zoon Else het bed heeft gedeeld ('in unplicht gelegen'), tegen de zin van zijn vader die hem heeft laten veroordelen tot 5 gulden (twee rijksdaalders).

Op 15 mei 1633 wordt Berent veroordeeld tot het betalen van 25 gulden omdat hij met zijn vrouw het huis van zijn stiefmoeder Eva Wiltes is binnengevallen, haar heeft geslagen en linnengoed uit het huis heeft ontvreemd.

Op 17 september 1634 wordt zoon Elso veroordeeld tot een geldboete van tien gulden omdat hij bij de begrafenis van zijn vader en moeder leedbier heeft geschonken en een begrafenismaal heeft aangericht. Ook hierover zijn er in de eerste helft van de zeventiende eeuw geregeld klachten vanuit de synodes.

Broer Elso (getrouwd met Geertruid de Vos) was richter van 1595-1607, broer Jacob (getrouwd met NN Everts en later met Rixte Boeles) was richter van 1619-1626).

Elso Ernst ten Veenhuis

Ik ben, zegt Elso de broer van Berend, op 2 augustus 1597:

van ehrlichen und frommen ol-deren und geslachte geboren ... ende dat sijne voerolderen, Grote Vader, Vader sampt sijne Bloetzverwandte her voorsz Rich-ter ampt, als oock tho Bellingwolth In voertijden Int vierde gelitt, alle tijt ehrlicken und fromlicken bedienet hebben, end hie nu die vierde In geslachte Itziger tijt van dato sijner Com-missie, ohne emandts opsage mit ehren und frommicheit bedienet''.

Elso was de vierde ten Veenhuis die we kennen als rechter. Voor hem waren dat de eerdergenoemde Johan, Elso en Johan.

Elso Berents ten Veenhuis

Elso Berents ten Veenhuis, zoon van Berent en Gartcke, werd rond 1610 geboren in Buiskool (Onstwedde). Hij is overleden in Vlagtwedde na 1660. Elso trouwde met Lucke Wubbes Abels, geboren rond 1619 in Vlagtwedde, dochter van Wubbe Abels en Jantien Jans Schulten.

Gartje Elses ten Veenhuis

Gartje Elses ten Veenhuis, dochter van Elso en Lucke, werd geboren rond 1638 in Vlagtwedde; zij stierf op 9 november 1706 in Vlagtwedde. Gartje trouwde met Jacob Bernds Decker, geboren rond 1625 in Wedde, overleden voor 7 september 1674.

Luckien Jacobs Decker

Luckien Jacobs Decker, dochter van Jacob en Gartje, stierf op 24 april 1719 in Vlagtwedde. Zij trouwde in oktober 1686 in Vlagtwedde met Pieter (Bruns) Mennes Bronsema, geboren rond 1660 en overleden op 26 mei 1705 in Vlagtwedde. Pieter was de zoon van Hendrick Mennes en Trijntien Pieters Bruns. Hendrick was een telg uit een familie van rijke Groningse boeren.

Bij het sluiten van het huwelijkscontract zijn aanwezig: aan de zijde van Pieter zijn moeder Trijntje Bruns, zijn broer Menno Hindricks, rekenmeester Brunt Hayes Brunsema en de ooms Bunno Huninga, luitenant Philip Reinhard Finck en ds. Conrad Wachloo. Aan de zijde van Luckien moeder Gartje Deckers, de kerkvoogd en oom Berent Aisinck, Harm Harms en Wubbe Eelsinck. Berent Aisinck was gehuwd met Richste Wubbes, voordien vrouw van Boelman Eelsingh.

Berend (Bernardt) ten Veenhuis Bronsema

Berend (Bernardt) ten Veenhuis Bronsema, zoon van Pieter en Lucken, werd gedoopt te Vlagtwedde op 19 juli 1705. Zijn ouders hadden hiervoor al twee zoons gehad met de naam Berend.

De naam Veenhuis dankt hij aan zijn oma van moeders kant, Gartje Elzes ten Veenhuis, telg uit een aanzienlijk Gronings geslacht. Hij trouwde in Vlagtwedde op 4 februari 1725 met Anna Grimminga⁷. In het trouwboek staat: 'den 4 Febr. 1725 sijn gecopuleert de Eerbare Berend ten Veenhuis Erff en woonachtigh alhijr tot Vlagtwedde ende de Deughtsaeme Dochter Anna Grimmenga meede woonachtigh alhijr tot Vlagtwedde'.

⁷ Zie het hoofdstuk over de Grimminga's.

Berend bediende zich in zijn leven van verschillende namen. De naam Bronsema is afkomstig van zijn oma van vaders kant Trijntien Peters Bruns. De naam ten Veenhuis komt van zijn oma van moederskant, Gartje Elzes ten Veenhuis, op wier erf hij woonde (zie ook het stukje over Henricus Bronsema hierboven).

Toen zijn moeder overleed (zijn vader was al eerder overleden) was Berend 13 jaar oud en, volgens het Landrecht van Westerwolde, werd hij de erfgenaam van de goederen van zijn ouders. Vanwege zijn leeftijd kwam hij onder voogdij te staan van Remcke Mennes Liefstingh, Hiske Hulsinge en Berendt Berendts, smid. Deze Remcke (afkomstig uit Weende) was op 16 juni 1709 in Vlagtwedde getrouwd met zijn oudere zus Gartina Catharina Mennens (gedoopt op 16 augustus 1691 in Vlagtwedde en overleden op 10 juni 1721 in Vlagtwedde). Op 25 mei 1721 verkopen zijn voogden een molenwaar onder Vlagtwedderhamrik voor 80 gulden. Op 16 november 1722 verkopen zijn voorstanders een akker te Vlagtwedde voor 39 gulden.

Op 6 januari 1726 verkoopt Bernardt een mannen- en vrouwenbank in de kerk te Vlagtwedde, behorende bij 'Het Deckers' (het door zijn moeder geërfde goed) voor 33 gulden. Op 15 januari 1726 verkoopt Berend Veenhuis Bronsema – zo tekent hij dan – met zijn voorstanders dit goed 'Deckers' en een klein huis daarbij voor 1450 gulden aan zijn zwager Remcke Mennes Liefstingh. Op 21 januari 1727 verkoopt hij met zijn voorstanders 8 deimt land te Vriescheloo voor 400 gulden. Door het recht van naarkoop wordt het op 11 mei 1729 toegewezen aan zijn zuster Catharina en haar man, die het op 12 september 1729 voor 850 gulden verkopen, waarvan echter 650 gulden te betalen aan (haar halfbroer) mr. Hindricus Brontsema.

Blijkbaar werd er een complete 'uitverkoop' gehouden, nodig ter betaling van crediteuren, zulks volgens trekcedul (akte van gerechtelijke verkoop) van 13 december 1725 en autorisatie van Burgemeesteren en Raad van Groningen op 31 oktober 1725; in gevolge deze autorisatie werden op 17 april 1728 verschillende stukken land, behorende bij zijn plaats 'Het Deckers', voor 375 gulden verkocht.